

УДК 341.1.

В. Шамрай, канд. юрид. наук, асист.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Проаналізовано передумови утворення сучасних міжнародних організацій. Виділено етапи розвитку та формування міжнародних організацій від стародавнього світу до сучасності. Вивчено вплив зовнішніх факторів на порядок утворення міжнародних організацій. Проаналізовано процес зміни та вдосконалення повноважень міжнародних організацій.

Ключові слова: міжнародні організації, історія міжнародних організацій, суб'єкти міжнародного права, міжнародні міжрядові організації, Ліга Націй.

На сьогодні міжнародні організації володіють особливим значенням і виконують функції у сфері підтримання миру і безпеки, економіки, фінансів, охорони здоров'я і науки, освіти і культури, інтелектуальної власності тощо.

Завданням роботи є визначення передумов виникнення та розвитку міжнародних організацій від їх утворення до сучасності.

Актуальність досліджуваної теми зумовлена збільшенням впливу такого суб'єкта міжнародного права як міжнародні організації на всі сфери життя та розвитку людини. Це здійснюється шляхом прийняття найвпливовішими організаціями різних актів, що імплементуються у внутрішнє законодавство усіх держав, які носять імперативний характер.

Вивченню правового регулювання статусу міжнародних організацій та їх розвитку присвячені роботи таких авторів, як Д. Денисової, В. Канашевського, Е. Кривчикової, Л. Левіна, В. Маргієв, Г. Морозова, Т. Нешатаєвої, М. Драгоманова, Т. Алексєєва, В. Буткевича, А. Мацко, Г. Морозова, О. Тарасова, А. Ходорчука, М. Черкеса, Ж. Руссо, Ф. Мартенса, і багато інших.

Серед науковців переважає думка, що умовно можна виокремити п'ять основних стадій виникнення та розвитку міжнародних організацій:

- Епоха рабовласницьких держав;
- Період феодальної роздробленості;
- Епоха великих географічних відкриттів, промислових революцій та формування світового ринку;
- Період між Першою та Другою світовими війнами;
- Сучасний етап розвитку міжнародних організацій.

В епоху рабовласницьких держав в IV–VI ст. до н.е. у Стародавній Греції існувало два типи міжнародних об'єднань – симахії та амфіктонії [6, с.18-19]. Амфіктонії були релігійно-політичними союзами племен та міст зі спільним святилищем, скарбнищем, правилами ведення війн. Вони функціонували шляхом періодичних скликань делегатів від держав-міст на з'їзди для обговорень питань культу та підтримки мирних відносин між своїми членами. Найвідомішими були такі амфіктонії, як Дельфійська та Долоська на Істмі. Також існували ще симахії – це союзи (коаліції) держав, які мали спільні військово-політичні цілі. В таких союзах, як правило, провідну роль відігравала найпотужніша місто-держава. Такі союзи створювалися з метою спільного ведення війни. Наприклад, у Пелопонеському союзі (VII-VI ст. до н.е.) панівну роль отримала Спарта, а в Афіньському морському союзі (VI-IV ст. до н.е.) відповідно Афіни [3, с.122-123].

Ці об'єднання стали прообразами майбутніх міжнародних організацій. Недарма Ф.Ф. Мартенс у своїй праці "Сучасне міжнародне право цивілізованих народів" підкреслював, що "хоча ці союзи і були викликані спеціально релігійними цілями, але справляли свою дію взагалі на зносини між грецькими державами: подібно іншим соціальним чинникам, вони зближували народи і пом'якшували їхню замкнутість" [2, с.211].

Окрім Європейського континенту спроби утворення організації були також і в Китаї. Зокрема, спроба у 545 році до н.е. чотирнадцяти держав Китаю утворити міжнародну організацію [3, с.123].

Таким чином, можна дійти висновку, що у період епохи рабовласницьких держав були перші спроби утворення міжнародних союзів, які носили характер організацій. Такі об'єднання носили військовий характер, в якому панували найбільш сильні у військовому розумінні держави, що було притаманно саме тому часу.

Період феодальної роздробленості характеризується тим, що об'єднання постійно ворогуючих між собою держав формувалися передовсім під час виникнення загрози з боку сильнішого спільного ворога (наприклад, половці та монголо-татари для феодальної Русі). Водночас на світовій арені почали з'являтися торговельні союзи [1, с.19].

Досвід розвитку перших міждержавних міжнародних організацій пов'язаний із створенням у XIV столітті Ганзейського союзу – торгового і політичного союзу північно-німецьких міст на чолі з містом Любеком, що формально проіснувало до 1669 року. Союз здійснював посередницьку торгівлю між Західною, Північною і Східною Європою, йому належала торгова гегемонія в Північній Європі [2, с.211].

Завдяки широким торговим і політичним зв'язкам, постійному поширенню кількості членів союзу, у число яких входило і російське місто Новгород, Ганзейський союз справив значний вплив на соціальний розвиток німецьких земель і до XVI століття вивів із стану середньовічного варварства всю Північну Німеччину [6, с.20].

Значним чинником у об'єднувачих процесах у Європі була римсько-католицька церква. На "вселенських соборах", які скликалися керівництвом римсько-католицької церкви за участі юристів, правителів держав, послів вирішувалось багато важливих питань міжнародних відносин того часу. З XIII ст. Почали скликатися світські з'їзди правителів та їх послів. На них обговорювалися різні важливі заходи, розв'язувалися міждержавні конфлікти, розроблялися норми поведінки держав. Церковні та світські собори стали попередниками міжнародних конгресів [3, с.124].

Епоха великих географічних відкриттів, промислових революцій та формування світового ринку характеризується появою цілої низки організацій, яким уже були притаманні риси сучасних міжнародних установ: наявність погоджених цілей, постійного органу, порядку роботи та ін.

Виникнення міжнародних організацій у XIX столітті стало відображенням і результатом становлення об'єктивної тенденції до інтернаціоналізації багатьох сфер життя суспільства. Починаючи зі створення в 1815 році Центральної комісії навігації по Рейну, міжнародні організації наділяються власною компетенцією і повноваженнями [2, с.211].

У другій половині XIX століття потреби міжнародно-правового регулювання дедалі інтенсивнішого спілкування держав викликали появу постійнодіючих міжнародних об'єднань. Це були утворення з вузькою компе-

тенцією, що охоплювала питання міжнародної співпраці у спеціальних галузях (транспорт, зв'язок, захист інтелектуальної власності тощо), які в літературі дістали назву адміністративних союзів. Найвпливовішими міжнародними адміністративними союзами були: Всесвітній телеграфний союз (створений у 1865 р.), Всесвітній поштовий союз (1874 р.), Міжнародний союз із охорони промислової власності (1883 р.), Міжнародний союз залізничного транспорту (1886 р.) тощо.

Основа функціонування адміністративних союзів становила міжурядова угода. Їхню структуру складали, як правило, два органи: вищий (конгрес) та виконавчий (бюро). На конференціях, що проходили в рамках союзів, приймалися конвенції та регламенти, які регулювали застосування правил конвенцій. Рішення ухвалювалися більшістю голосів. Організації були відкриті для вступу в них усіх країн. Що стосується правової природи адміністративних союзів, то аналіз їх статутів, а також характер діяльності їх органів не дає достатніх підстав для визнання за ними якості суб'єктів міжнародного права. Однак їх створення розширило сфери міжнародної співпраці держав, поширивши її, окрім питань війни і миру, вирішення територіальних проблем, на економіку, науку, техніку та інші галузі, збагатила досвід міжнародно-правового регулювання міжнародних відносин, а головне – заклало основи для виникнення права міжнародних організацій як окремої галузі міжнародного права [3, с.125].

В цей же час декілька європейських країн (Бельгія, Франція, Італія та Швейцарія) уклали на конференції 1865 року так званий Латинський монетний союз. Це була перша спроба міждержавного регулювання грошових систем [6, с.20].

Створені в 1865 році Всесвітній телеграфний союз і в 1874 році Всесвітній поштовий союз стали першими універсальними міжнародними організаціями, що мають постійну структуру. Такими ж рисами володіла створена в 1919 році Міжнародна організація праці [8, с.11].

До початку Першої світової війни збільшення міжнародних організацій відбувалося достатньо бурхливими темпами; причому вже цілком помітною стала тенденція більш швидкого зростання числа неурядових організацій. Так, у 1909 році загальна кількість міжнародних організацій становила 213; з них тільки 37 – міжурядових і 176 – неурядових. У 1914 році налічувалося 212 міжнародних організацій; з них 20 – міжурядових і 192 – неурядових (для порівняння: у 1905 році було 134 неурядових організацій) [7, с.197].

З 1914 по 1918 роки, за часів Першої світової війни, відбулося тимчасове припинення а інколи і припинення роботи більшості таких союзів. Однак та пауза дала новий поштовх у розвитку права міжнародних організацій в подальшому.

Першою міжнародною організацією, що мала яскраво виражену політичну спрямованість, була Ліга Націй, створена в 1919 році відповідно до положень Версальської договірної системи і яка проіснувала формально до 1946 року [2, с.211].

Статут Ліги Націй був вироблений спеціальною комісією, створеною на Паризькій мирній конференції 1919-1920 років, і включений у Версальський мирний договір 1919 року й інші мирні договори, що завершили Першу світову війну 1914-1918 років. Спочатку статут організації був підписаний 44 державами, у тому числі 31 державою, що брала участь у війні на стороні Антан-ти або приєдналася до неї (Австралією, Бельгією, Болівією, Бразилією, Великобританією, Гаїті, Гондурасом, Грецією, Індією, Італією, Канадою, Китаєм, Кубою, Ліберією, Нікарагуа, Новою Зеландією, Панамою, Перу,

Польщею, Португалією, Румунією, Сіамом, США, Еквадором, Югославією, Південно-Африканським Союзом, Чехословаччиною, Уругваєм, Францією, Хіджазом у 1916-1925 роках – формально незалежне королівство, із 1925 року входить у Саудівську Аравію, Японією), і 13 державами, що дотримувалися нейтралітету в ході війни (Аргентиною, Венесуелою, Данією, Іраном, Іспанією, Колумбією, Нідерландами, Норвегією, Парагваєм, Сальвадором, Чилі, Швецією, Швейцарією). Хоча комісію з вироблення статуту Ліги Націй очолював президент США В. Вільсон, згодом США його не ратифікували і не ввійшли в число членів цієї організації [3, с.127].

Основною метою Ліги Націй відповідно до її статуту був "розвиток співробітництва між народами та гарантія їхнього миру і безпеки". Основними органами організації були: Асамблея (у її роботі брали участь усі члени Ліги Націй; сесії Асамблеї проходили щорічно у вересні), Рада Ліги Націй (спочатку складалася з 4 постійних членів – представників Великобританії, Італії, Франції та Японії і 4 непостійних членів; згодом склад і число членів Ради змінювалися) і постійний секретаріат на чолі з Генеральним секретарем. Всі рішення Асамблеї і Ради, за винятком рішень з процедурних питань, повинні були прийматися одностайно [2, с.212-213].

Ліга Націй визнавала, що усяка війна "цікавить Лігу в цілому", і остання повинна вживати всіх заходів для збереження миру. За вимогою будь-якого члена Ліги Націй негайно скликалася Рада. У разі виникнення конфлікту між членами Ліги Націй вони повинні були піддати його розглядові або третейським судом, або Радою. У разі, якщо якийсь член Ліги вдавався до війни всупереч прийнятим на себе зобов'язанням, то інші члени організації зобов'язувалися негайно порвати з ним будь-які торгові і фінансові відносини, а Рада повинна була запропонувати різним заінтересованим урядам виставити той або інший контингент військ, призначених для підтримки поваги до зобов'язань Ліги Націй [6, с.21].

При Лізі Націй на правах автономних організацій були створені Постійна палата міжнародного правосуддя, Міжнародна організація праці й інші організації. Основні органи Ліги Націй розташовувалися в Женеві (Швейцарія).

У перші роки свого існування Ліга Націй була одним із центрів організації боротьби проти Радянської держави, що, проте, активно брала участь у конференціях, які проходили під егідою цієї організації, і нарадах з роззброювання, вносячи пропозиції, спрямовані на реальне розв'язання цієї найважливішої міжнародної проблеми [4, с.58].

Під прикриттям Ліги Націй на початку 20-х років ХХ сторіччя був зроблений у формі роздачі мандатів поділ колоній між державами-переможцями. Ліга Націй робила численні спроби згладити гострі протиріччя між головними її учасниками на основі антирадянської змови. У 1926 році членом Ліги Націй стала Німеччина. У 1931 році Японія, будучи членом Ліги Націй, напала на Китай, але реальної протидії з боку Ліги Націй агресор не побачив – усе обмежалося лише її "рекомендаціями". У 1933 року Німеччина і Японія вийшли з цієї організації, щоб одержати повну свободу дій для підготовки нової війни [2, с.213].

У середині 30-х років, у зв'язку з наростанням військової загрози з боку фашистських режимів Німеччини, Італії та мілітаристської Японії, 30 держав-членів Ліги Націй, з ініціативи французької дипломатії, звернулися до СРСР із пропозицією про вступ у цю організацію. 18 вересня 1934 року СРСР вступив у Лігу Націй і зайняв постійне Місце в її Раді, незважаючи на те, що проти його прийняття голосували Нідерланди, Португалія і Швейцарія. Вступаючи в Лігу Націй, СРСР розра-

ховував, що в умовах виходу з організації найбільш агресивних держав йому вдасться хоч до деякої міри зашкодити розв'язанню війни. При цьому Радянський уряд попередив усіх учасників організації, що він не приймає на себе відповідальність за їхні попередні рішення і договори, укладені без участі СРСР.

Найважливішими питаннями, що обговорювалися у Лізі Націй із 1934 до 1939 років, були: італійська агресія проти Ефіопії (1935-1936 роки); порушення Німеччиною Версальського (1919 рік) і Локарнського (1925 рік) договорів у зв'язку з ремілітаризацією нею Рейнської зони в 1936 року; італо-німецька інтервенція в Іспанії (1936-1939 роки); захоплення Німеччиною Австрії (1938 рік) і інші. У ці роки позиція західних держав, що прагнули направити фашистську агресію проти СРСР, визначила безпомічність Ліги Націй, що не зуміла провести жодного ефективного заходу проти держав-агресорів [3, с.128-129].

Водночас і сам СРСР не був прикладом дотримання своїх міжнародних зобов'язань. За розв'язану ним у 1939-1940 роках війну з Фінляндією він 14 грудня 1939 року рішенням Ради був виключений із Ліги Націй. З цього часу діяльність цієї організації фактично припинилася, формально ж Ліга Націй припинила своє існування в квітні 1946 року відповідно до рішення спеціально скликаної Асамблеї.

У міжвоєнний період спостерігалось незначне зростання кількості як міжурядових, так і неурядових організацій. Так, у другій половині 20-х років ХХ ст. (1925-1929 роки) існувало 38 міжурядових і 426 неурядових організацій, десятиріччя опісля (1935-1939 роки) – 48 і 570 відповідно [7, с.197].

Хоча Ліга Націй не змогла справитися зі своїм основним статутним завданням, пов'язаним насамперед із запобіганням Другій світовій війні і з мирним врегулюванням міжнародних конфліктів, вона зіграла свою історичну роль, котра полягає в тому, що ця організація стала прообразом міжнародної універсальної організації світового співтовариства – Організації Об'єднаних Націй, тому що в рамках Ліги Націй був накопичений, нехай і не завжди ефективний, але досвід колективного вирішення найважливіших міжнародних проблем [2, с.215].

Справжній кількісний "вибух" міжнародних організацій і посилення їх ролі у системі міжнародних відносин у цілому спостерігався після завершення Другої світової війни. Це зумовлювали об'єктивні реалії нового світу [7, с.197].

В. Шамрай, канд. юрид. наук, ассист.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ПРЕДПОСЫЛКИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ

Проанализированы предпосылки образования современных международных организаций. Выделены этапы развития и формирования международных организаций от древнего мира до современности. Изучено влияние внешних факторов на порядок образования международных организаций. Проанализирован процесс изменения и совершенствования полномочий международных организаций.

Ключевые слова: международные организации, история международных организаций, субъекты международного права, международные межправительственные организации, Лига Наций.

V. Shamrai, PhD, Assistant Professor, Candidate
Kyiv National Taras Shevchenko University, Kyiv

Background and development of International Organizations

Analyzed the conditions of formation of modern international organizations. Highlight stages of development and the formation of international organizations from the ancient world to the present. The influence of external factors on the order of formation of international organizations. The process of change and improvement authority of international organizations.

Keywords: international organization, the history of international organizations, subjects of international law, international intergovernmental organizations, the League of Nations.

Сучасний етап розвитку міжнародних організацій починається з 1945 року. Йому властиві такі риси:

- збільшення впливу міжнародних організацій на міжнародне життя, зокрема економічне;
- посилення ролі недержавних організацій у вирішенні світових проблем (через систему консультацій);
- поява і вже практично 70-річне успішне функціонування універсальної організації глобального типу – Організації Об'єднаних Націй;
- формування мережі міжнародних організацій наднаціонального типу, які інституціонально забезпечують діяльність регіональних інтеграційних угруповань;
- посилення позиції ООН завдяки створенню системи "спеціалізованих установ" у складі шістнадцяти міждержавних організацій;
- розширення сфери діяльності міжнародних організацій;
- значне збільшення кількості як міждержавних, так і недержавних міжнародних організацій.

Таким чином, сучасні міжнародні організації (особливо Організація Об'єднаних Націй, Європейський Союз та ін.) протягом тривалого функціонування та розвитку уособлюють себе як досконалий суб'єкт міжнародного права, який покликаний забезпечувати співпрацю та мирне співіснування всіх держав світу, а також забезпечення дотримання усіма суб'єктами міжнародного співтовариства норм міжнародного права.

Список використаних джерел

1. Антонович М.М. Міжнародне публічне право. – К.: Вид-дім "КМ Академія"; Алеута, 2003. – 308 с.
2. Баймуратов М.О. Міжнародне право. – Харків.: Вид-дім "Одіссей"; Алеута, 2002. – 672 с.
3. Буткевич В.Г., Мицик В.В., Задорожний О.В, та ін. Міжнародне право. Основні галузі. – К.: Либідь. 2001 – 816 с.
4. Лукашук, І. І. Міжнародне право. Особлива частина : навч. для студентів юрид. фак. і вузів / І. І. Лукашук. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 544 с.
5. Міжнародні організації. Кредитно-модульний курс.: 3-тє вид. перероб. та доп. Навч. посіб. / За ред. Козака Ю. Г., Ковалевського В. В., Логвінової Н. С., – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 344 с.
6. Мокій А. І., Яхно Т. П., Бабєць І. Г. Міжнародні організації. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 280 с.
7. Теліпко В. Е., Овчаренко А. С. Міжнародне публічне право: Навч. посіб. / За заг. ред. Теліпко В. Е. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 608 с.
8. Циганкова Т. М., Гордєєва Т. Ф. Міжнародні організації. Навч. посібник. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2001. – 340 с.

Надійшла до редколегії 27.09.13